

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

Çukurova University

Journal of Faculty of Divinity

Cilt 17

Sayı 2

Temmuz-Aralık 2017

Yahudi Geleneğinde Kadının Yaratılışı ve Lilit Efsanesi

Doç. Dr. Asife ÜNAL*

Atıf / ©- Ünal, A. (2017). Yahudi Geleneğinde Kadının Yaratılışı ve Lilit Efsanesi, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 103-115.

Öz- Evrenin ve insanın var oluşu her dönemde insanların en çok ilgisini çeken konulardan birisi olmuştur. Dinler de bu önemli konuda daima birtakım açıklamalar yapmaya çalışmışlardır. Yahudi kutsal kitabı Tevrat'ın ilk bölümü olan Tekvin, daha başlangıcında evren ve insanın yaratılışını konu edinmektedir. Tevrat'ta insanın yaratılışından dört yerde söz edilmekte, ancak insanın erkek ve kadın olarak birlikte yaratılması ile önce erkeğin ardından kadının yaratılması şeklinde iki ayrı anlatım biçimi bulunmaktadır. İlk insan olarak erkeğin (Âdem) yaratılışı, sonra ondan ve onun için kadının (Havva) yaratılışı yaygın olarak kabul edilen yaratılış hikayesidir. Ancak kadın ve erkeğin birlikte yaratılışını anlatan ifadeler Havva'dan önce Âdem'in başka bir eşi olduğunu düşündürmüştür, buradan Lilit efsanesi doğmuştur. Talmud, Midraş, Zohar gibi Yahudi kutsal metinlerinde de geçen Lilit, daha ziyade Yahudiler arasında pek muteber olmayan Ben Sira Alfabesi kitabında anlatılmaktadır. Buna göre Lilit, Âdem'in ilk eşidir ve aynı şekilde yaratıldığı için eşit olduğunu ileri sürerek onunla anlaşamayıp Âdem'i ve cenneti terk etmiştir. Bundan sonra Âdem'i yalnızlıktan kurtarmak için Havva yaratılmıştır. Lilit ise şeytanla birlikte olmuş, zamanla yeni doğan çocuklara zarar veren ve uykuda erkeklere musallat olan bir şeytana dönüşmüştür. Günümüzde feministler tarafından erkeğin otoritesine ilk başkaldıran kadın olarak görülmektedir.

Anahtar sözcükler- Lilit, Âdem, Havva, yaratılış, Tevrat, efsane

Makalenin geliş tarihi: 27.11.2017; Yayına kabul tarihi: 20.12.2017

* Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı, e-posta: asifeunal@gmail.com (ORCID: 0000-0002-6902-5500)

Giriş

İnsan için kendisinin, dünyanın ve evrenin var oluş biçimi, her dönem gizemini koruyan ve anlamaya çalıştığı en büyük meraklarından biri olmuştur. Buna çeşitli mitler aracılığıyla açıklama getirilmeye çalışılmış, hatta yaratılış mitosları en önemli mitos çeşidi haline gelmiştir. Dinler de bu önemli soruya kutsal metinlerinde yer vermiş, genellikle bir aşkın varlığın müdahalesi ile yaratılışın gerçekleştiği vurgulanmıştır.

Yahudiliğin kutsal kitabı Tanah'ın da Yaratılış (Tekvin/Bereşit) adlı ilk bölümünde evrenin ve insanın yaratılışı anlatılmaktadır. Ancak burada iki farklı anlatım bulunmaktadır. Bunun Elohist ve Yahvist metinler olarak farklı zamanlarda yazıya geçirilen bölümler olmasından kaynaklandığı ve sıralama olarak önce ikinci, daha sonra ise birinci anlatımın yazıldığı kabul edilmektedir. Bununla birlikte burada Tevrat'taki sırasıyla ilk anlatım ile başlanacaktır.

“Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı. Yer boştu, yeryüzü şekilleri yoktu; engin karanlıklarla kaplıydı. Tanrı'nın Ruhü suların üzerinde dalgalandıyordu. Tanrı, 'Işık olsun' diye buyurdu ve ışık oldu.”(Yaratılış, 1/1-3) ifadeleriyle başlayan ilk yaratılış hikayesinde bütün evrenin yaratılışı altı günde tamamlanmış ve Allah yedinci günde istirahat ederek bu günü (cumartesi/sebt) mübarek kılmıştır (Yaratılış, 1/1-31; 2/1-3). Kur'an'da da evrenin yaratılış süresi olarak geçen *“altı gün”* ifadesinin (A'raf 7/54; Secde 32/4; Hud 11/6; Furkan 25/59) yirmi dört saatlik altı gün olması gerekmemektedir. Kur'an'ın *“elli bin yıllık bir gün”* (Meariç 70/4) ifadesinde olduğu gibi her bir günün uzun bir devre olması kuvvetle muhtemeldir.

Tevrat'a göre Allah yaratmaya ilk gün ışıktan başlar, gündüzü ve geceyi yaratır. İkinci gün göğü; üçüncü gün kara ve denizleri, bitkileri; dördüncü gün aydınlanmak ve zamanı ayarlamak için güneşi, ayı ve yıldızları; beşinci gün deniz canavarlarını, balıkları ve kuşları yaratır. Altıncı gün evcil, yabani, sürüngen bütün hayvanları yaratan Allah için sıra insanın yaratılmasına gelmiştir (Yaratılış, 1/1-25)

1. Tevrat'ta Kadının Yaratılışı

Tevrat'a göre Allah, altıncı gün hayvanları yarattıktan sonra *“İnsanı kendi suretimizde, kendimize benzer yaratalım. Denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, evcil hayvanlara, sürüngenlere, yeryüzünün tümüne egemen olsun.”* der ve insanı yaratır (Yaratılış, 1/26). Burada insanın yaratılış amacının yer-

yüzüne hakim olmak olduğuna işaret edilmekle birlikte konunun dışında olması dolayısıyla bunun üzerinde durulmayacaktır.

Kadının yaratılışı konusunda ise ilk bilgi Tanrı'nın kendi suretinde, benzeyişinde insan yaratma isteğinin hemen arkasından gelmektedir. Şöyle ki; *"Tanrı insanı kendi suretinde yarattı. Böylece insan Tanrı suretinde yaratılmış oldu. İnsanları erkek ve dişi olarak yarattı."* (Yaratılış 1/27) ifadelerinde kadın ve erkeğin birlikte yaratıldığı belirtilmektedir.

Tevrat'ta insanın kadın ve erkek olarak yaratıldığını gösteren ikinci ifade ise yine Yaratılış kitabında şöyle geçmektedir: *"Âdem soyunun öyküsü: Tanrı insanı yarattığında onu kendine benzer kıldı. Onları erkek ve dişi olarak yarattı ve kutsadı. Yaratıldıkları gün onlara 'İnsan' adını verdi."* (Yaratılış 5/1-2). Makalenin asıl konusu olan Lilit efsanesinin de doğmasına zemin hazırlayan bu ilk yaratılış hikayesine ilerde yeniden dönülecektir.

Erkek ve kadının yaratılışına ilişkin daha bilindik ikinci hikaye ise Yaratılış kitabının ikinci babında geçmektedir. Bu anlatım adeta yeniden evrenin yaratılışına da gönderme yapmaktadır:

"Göğün ve yerin yaratılış öyküsü: RAB Tanrı göğü ve yeri yarattığında, yeryüzünde yabancı bir fidan, bir ot bile bitmemişti. Çünkü RAB Tanrı henüz yeryüzüne yağmur göndermemişti. Toprağı işleyecek insan da yoktu. Yerden yükselen buhar bütün toprakları suluyordu. RAB Tanrı Âdem'i topraktan yarattı ve burnuna yaşam soluğunu üfledi. Böylece Âdem yaşayan varlık oldu. RAB Tanrı doğuda, Aden'de bir bahçe dikti. Yarattığı Âdem'i oraya koydu." (Yaratılış 2/4-8).

Bu üçüncü ifade ilk insan olarak Âdem'in yaratıldığını göstermektedir. Henüz yağmur yağmamış, toprak işlenmemiş iken topraktan yaratılan ve burundan Tanrı'nın yaşam soluğu üflemesiyle canlanan Âdem, Aden'de bir bahçeye yerleştirilir. Buradan sonra Aden'deki bu bahçenin tasviri yapılmakta ve İslâm literatüründe cennet olarak kabul edilen bu güzel bahçenin yeryüzünde olduğu izlenimi verilmektedir. Sonra, *"Âdem'in yalnız kalması iyi değil, Ona uygun bir yardımcı yaratacağım."* diyen Tanrı, hepsini topraktan yarattığı bütün hayvanları, kuşları isim vermesi için Âdem'e getirir. Âdem onlara isim verir ama içlerinden hiçbiri ona uygun bir yardımcı olamaz (Yaratılış 2/9-20). Bunun üzerine Tanrı Âdem'e derin bir uyku verir. Âdem uyurken, Tanrı onun kaburga kemiklerinden birini alıp yerini etle kapatır. Âdem'den aldığı kaburga kemiğinin-

den bir kadın yaratarak onu Âdem`e getirir. Bu dördüncü yaratılış ifadesine göre Âdem, “*İşte, bu benim kemiklerimden alınmış kemik, etimden alınmış ettir. Ona kadın (İbranice:işşa) denilecek, Çünkü o adamdan (İbranice:iş) alındı.*”der (Yaratılış 2/21-23).

Tevrat'ın insanın ve kadının yaratılışı ile ilgili olarak verdiği bilgiler bunlardır. Kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratılışına ilişkin ifadeler buradan Hıristiyan ve İslâm kültürüne de geçmiştir. Nitekim Hıristiyan kutsal kitabı Yeni Ahit'te Pavlus'un mektuplarında kadının erkekten yaratıldığı ifade edilmektedir (1. Korintliler 11/8; 1. Timetos 2/13). Bununla birlikte İncillerde “*Başlangıçta Tanrı insanı erkek ve dişi olarak yarattı*” (Matta 10/7-8; Markos 10/9) ifadeleri ile Tevrat'ın yaratılış öykülerinden ilkinde de gönderme yapılmaktadır. İslâm'da ise, Kur'an'ın yaratılışı anlatan hiçbir ayetinde böyle bir ifadenin bulunmamasına rağmen bazı hadis ve tefsir literatüründe kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığına ilişkin ifadeler bulunmaktadır.

Kadının erkeğin başka bir bölgesinden değil de kaburga kemiğinden yaratılışı üzerinde Midraş koleksiyonundan Genesis Rabbah'da şöyle bir yorum yapılmaktadır: Kadın Âdem'in mağrur olmasın diye başından, her şeye bakmaya istekli olmasın diye gözünden, her şeyi, duymaya meraklı olmasın diye kulağından, çok konuşmasın diye ağzından, kıskanç olmasın diye kalbinden, aşırıya hevesli olmasın diye elinden, çalıştırma heveslisi olmasın diye de ayağından yaratılmamıştır. Âdem'in kaburgasından gizli, mütevazi bir yerinden yaratılması kadının mütevazi, gösterişten hoşlanmayan ve gizli bir münzevi olması içindir. Ancak kadın Tanrı'nın tasarımını ve amacını bozmaktadır (Genesis Rabbah :54). Yine aynı kitapta erkeğin su geldiğinde nispeten yumuşak ve eriyen toraktan/yeryüzünden yapıldığı, kadının ise sert bir madde olan kemikten yaratılması sebebiyle daha inatçı ve sert olduğu ifade edilmiştir (Genesis Rabbah:52).

Tevrat'ın yukarıda verilen yaratılış hikayelerinde birtakım boşluklar bulunmaktadır. Şöyle ki Tanrı hem insanı başlangıçta erkek ve dişi olarak yarattığını söyleyip hem de nasıl sonradan erkeği yalnızlıktan kurtarmak, ona yardımcı yapmak için kadını yaratmaya karar vermiştir? Bu soru farklı yorumlara sebep olmuştur. Bunlardan birisi ilk insanın cinsiyetsiz ya da hem erkek hem de kadın özelliği gösteren bir yapıda yaratıldığı görüşüdür. Bir diğer görüşe göre erkek ve kadın bir beden iki tarafında bitişik olarak yaratılmış, daha sonra ayrılarak erkek ve kadın olmuşlardır (Genesis Rabbah: 47). Eliade

(2003a: 207; 2003b: 403) kadının Âdem'den alınan bir kaburga kemiğinden yaratılmasının ilk insanın erdişiliğini belirten bir özellik olarak yorumlanabileceğini belirterek bunun da birçok kültürde var olan Tanrı'nın erdişiliğini yansıttığından söz etmektedir. Üçüncü bir görüş ise kadın ve erkeğin eş zamanlı olarak ayrı ayrı yaratıldığı biçimindedir. Her üç şekilde de yaratılış zamanı ve malzemesi (toprak) aynıdır. Bu durumda, Âdem'den alınan kemik ile yaratılışı net olarak anlatılan Havva, yaratılan ilk kadın olmayabilir mi sorusu gündeme gelmektedir. Buradan hareketle de Âdem'in Havva'dan önce kendisiyle birlikte yaratılan ilk eşi olduğu sonucuna varılmaktadır. İşte Lilit, bu ilk eşe verilen isimdir.

2. Lilit Efsanesi

Lilit efsanesi, Yahudi literatüründe özellikle Ben Sira Alfabeti adıyla bilinen bir kitap ile öne çıkmaktadır. Buna göre Lilit, Âdem ile eş zamanlı olarak topraktan/tozdan yaratılmıştır. Bu onun kendisini Âdem ile eşit görmesine ve onun otoritesini reddetmesine yol açmıştır. Özellikle cinsel anlamda aşağıda olmayı reddeden Lilit, sonunda Âdem ile tartışarak Tanrı'nın söylenmesi yasak olan adını yüksek sesle söylemiş ve uçup gitmiştir. Âdem durumu Tanrı'ya bildirmiş, Tanrı da Lilit'i geri getirmeleri için üç meleğini görevlendirmiştir. Bu melekler Lilit'i Kızıldeniz'de bulurlar ancak Lilit geri dönmeyi reddeder, zira bu arada İblis ile birlikte olmuştur. Melekler geri dönmezse her gün İblisten olan çocuklarından yüz tanesinin öldürüleceğini söylerler. Lilit ise kendisinin bebeklerin hastalığına sebep olmak için yaratıldığını; çocuk erkek ise sekizinci, kız ise yirminci güne kadar onlara hakim olacağını söyler (The Alphabet of ben Sira Question 23a-b).

Hikâye doğru kabul edilirse anlaşılın Tanrı, Lilit'in geri gelmemesi üzerine üzülen ve yalnız kalan Âdem'i teselli için Havva'yı yaratmaya karar verir. Ancak bu defa malzeme olarak bizzat Âdem'den aldığı kemiği kullanarak kadının erkeğin otoritesi altında olmasını sağlar. Zaten Âdem'in uyanıp başında kadını görünce söylediği "*İşte bu benim kemiklerimden kemik...*" ifadesindeki "*İşte bu*" sözü, işte bu sefer anlamında yorumlanmakta ve daha önce başka kadın yaratılmış olduğuna işaret olarak algılanmaktadır. Genel hatlarıyla verilen bu efsane ile ilgili Yahudi kutsal metinlerinde birtakım referanslar bulunmaktadır.

Tanah'ta “*Yabanıl hayvanlarla sırtlanlar orada buluşacak, tekeler karşılıklı böğürecek. Lilit oraya yerleşip rahata kavuşacak*”(Yeşaya 34/14) ifadeleri ile Lilit'ten bahsedilmektedir.

Talmud'da Lilit birkaç yerde geçmektedir. Bunlardan birinde Lilit, kantarları olan, insan yüzlü bir kadın gece iblisi olarak tanımlanmakta ve ona benzer bir düşük yapan anne kirli kabul edilmektedir (Niddah 54b).

Bir başka Talmud metninde “*Rabbi Hanina kimse bir evde yalnız uyumamalı ve her kim bir evde yalnız uyursa Lilith (gece iblisi) tarafından ele geçirilir.*” demektedir (Shabbath 151b).

Lilit'in kadın gece iblisi olarak tanımlandığı başka bir Talmud metninde geçen “*Rabbah şöyle dedi: Lilith oğlu Hormin'in Mahuza duvarının korkuluklarında koşuşturduğunu gördüm ve at sırtında dörtnala fırlayan bir sürücü, onu geçemedi.*” (Baba Bathra 73a) ifadeleri aynı zamanda Lilit'in çocukları olduğunu da göstermektedir.

Haham Jeremia ben Eleazar “*İlk insan olan Âdem Havva'dan ayrıldığı o yıllarda (bahçeden kovulduktan sonra) gulyabanilerin, iblislerin ve Lilin'in babası oldu dedi. Haham Meir ise Âdem çok dindar ve dünyaya ölüm gelmesine neden olduğunu bulan ilk insan 130 yıl oruç tuttu, 130 yıl karısından ayrı kaldı ve 130 yıl incir yaprakları giydi. Burada bahsedilen kötü ruhların babası olma ıslak rüyaların sonucu ortaya çıktı*” (Erubin 18b) diyerek Lilit'in Rabbi Hanina'nın söylediği gibi rüyada erkeklere musallat olduğuna işaret etmektedir. Burada kullanılan Lilin, Lilit'in çoğuludur.

Bir diğer Talmud metninde, Lilit'in uzun saçlarından söz edilmekte ve o kötü şöhretli dişi gece iblisi olarak tanımlanmaktadır (Erubin 100b)

Genesis Rabbah'da “*ilk Havva*” ifadesi kullanılmaktadır. Burada Kabil ile kardeşinin tartışmalarının konusu ele alınmaktadır. Onların tartışmalarının ilk Havva ile ilgili olduğunu söyleyen Judah b. Rabbi'ye karşı Said R. Aibu ilk Havva'nın toza dönüştüğünü hatırlatmaktadır (Genesis Rabbah 22:7).

Yahudi Kabbala kitabı Zohar da Lilit'ten geniş bir şekilde bahsetmektedir. Burada verilen bilgiye göre Kabil kardeşini öldürdükten sonra Âdem, 130 yıl eşi Havva'ya yaklaşmamıştır. Bu dönemde zaman zaman iki kadın ruhu Lilit ve Naamah gelip onunla birleşip çocuk sahibi olmuşlardır (Zohar 1:54b-55a). Âdem'le başlayan bu uygulama diğer erkeklere de uykuda musallat olarak onlardan sperm çalmak ve iblis çocuklar dünyaya getirmek şeklinde

devam etmiştir. Hatta Naamah'ın rüyada etkilediği erkek uyanır da kendi karısı ile birlikte olursa, bu birliktelikten doğacak çocuğun aslında Naamah'ın çocuğu olması gerektiği gerekçesiyle Lilit tarafından kaçırıldığı ifade edilmektedir. Yeni doğan çocuğu korunmanın yolu Lilit'i ilk ayrılışında geri götürmek üzere gelen üç meleğin (Snvi, Snsvi ve Smnglof) adı ile yapılan bir çeşit tılsım ile olmaktadır (Zohar 3:76b-77a). Bütün iblislerin annesi olarak nitelendirilen Lilit (Zohar 2:267b), normal şekilde birlikte olan çiftlerin yatağına da gelmekte ve buradan iblisleri yaratacak malzemeyi elde etmektedir. Bunun için bir erkek karısıyla birlikte olduğu zaman birtakım sözlerle Lilit'i uzaklaştırmalıdır (Zohar 3:19a).

Apokaliptik kitaplardan biri olan Baruh'da da Lilin olarak Lilit'ten söz edilmektedir (2 Baruch 12/8).

Kutsal metinlerde görülen bu örnekler Lilit'ten bahsetmekle birlikte onun Âdem'in ilk eşi olduğuna dair net bir ifade bulunmamaktadır. Midraş'da geçen "*ilk Havva*" ifadesi de doğrudan Lilit'in varlığına kesin bir delil teşkil etmemektedir. Geriye, Ben Sira Alfabeti kalmaktadır ki "bu kitap geleneksel Yahudi akımlarıyla ilişkisi en azından sorunlu olan bir kitap olarak görülmektedir. Bununla birlikte Ortaçağ'da Almanya Yahudi mistikleri tarafından kabul edilmiş ve bunun etkisiyle birçok Yahudi cemaatinde çeşitli muskalar bebekleri Lilit'in intikamından korumak için kullanılır hale gelmiştir"(Segal, 1995).

Lilit ile ilgili olarak onun yılan biçimine girerek ilk günahın işlenmesinde aktif rol aldığı da düşünülmektedir. Bilindiği üzere Tevrat'ta ikinci yaratılış anlatısının ardından üçüncü babda yemesi yasaklanan ağaçtan yılanın kandırması ile yiyen Havva ve Âdem'in cezalandırılması konu edilmektedir. Hıristiyanlığa asli günah olarak geçen bu ilk günahın, dolayısıyla ölümün sorumluluğu öncelikle Havva'ya yüklenmektedir. Şöyle ki Tevrat'ın ilk yaratılış hikayesinde Tanrı Âdem'i yarattıktan ve onu doğuda yaptığı Aden bahçesine bakması, işlemesi için oraya koyduktan sonra bahçedeki istediği ağacın meyvesinden yiyebileceğini ama iyiyi ve kötüyü bilme ağacından yememesini, çünkü ondan yediği gün öleceğini söyler (Yaratılış 2/15-17). Bunun üzerine daha önce belirtildiği gibi Âdem'e uygun bir yardımcı bulunamayınca ona eşlik etmesi için Havva'yı yaratır. Yaratılışın anlatıldığı bu bölüm "*Âdem de karısı da çıplaktılar henüz utanç nedir bilmiyorlardı*" (Yaratılış 2/25) sözleriyle tamamlanır.

Bundan sonra yasak meyve yeme konusunun anlatıldığı üçüncü baba geçilir. Tanrının yarattığı yabani hayvanların en kurnazı olarak tavsif edilen yılan Havva'ya gelerek Tanrı'nın bahçedeki herhangi bir ağacın meyvesini yasaklayıp yasaklamadığını sorar. Havva sadece ortadaki ağacın meyvesinden yiyemeyeceklerini, yerlerse öleceklerini söyler. Yılan kesinlikle ölmeyeceklerini tersine iyiyi ve kötüyü bilmede Tanrı gibi olacaklarını söyleyerek Havva'yı ikna eder. Kadın "ağacın güzel, meyvesinin yemek için uygun ve bilgelik kazanmak için çekici olduğunu görerek" meyveyi koparıp yer ve kocasına da verir. O da yer (Yaratılış3/1-7). Tevrat'a göre burada herhangi bir zorlama yoktur. Ve ilginç olan Tanrı'nın dediği gibi ölmeyip yılanın dediği gibi gerçeği görmeye başlamalarıdır. Yani bu anlatım ile Tanrı yalan, yılan ise doğru söylemiş olmaktadır. Zira birden gözleri açılıp, çıplak olduklarının farkına varırlar ve incir yaprakları ile örtünmeye çalışırlar. Hatta Tanrı'nın sesini duyunca da utanıp gizlenirler (Yaratılış 3/8).

Tanrı onların utanma duygusunu hissedip gizlenmelerinden yasak meyveden yediklerinden şüphelenir ve Âdem'e sorar. O da hemen "yanıma verdiğin kadın yedirdi" diyerek suçu Havva'ya atar. Kadın ise kendisini yılanın kandırdığını söyleyerek savunma yapar. Tanrı öncelikle yılanı en lanetli hayvan olma, karnı üzerinde sürünme ve toprak yeme cezası verir. Ayrıca kadın ve soyu ile yılan ve soyu arasında ebedi bir düşmanlık sağlayacağını, kadın soyunun yılanın başına, yılan soyunun da kadının topuğuna saldıracığını söyler. Kadını ağrı çekerek çocuk doğurma ve kocasına istek duyup onun hakimiyetinde olmakla cezalandırır. "Karısının sözünü dinlediği ve yeme dediği ağaçtan yediği için" erkeğe verdiği ceza ise ömrü boyunca onun yüzünden lanetlenen topraktan uğraşarak yiyecek elde etmek ve sonunda topraktan geldiği gibi toprağa dönmektir (Yaratılış 3/9-19).

Tanrı, Âdem'e ile bütün insanların annesi olduğu için Havva adını verdiği karısına deriden giysiler dikip giydirdikten sonra "Âdem'in iyi ve kötüyü bilmede onlar gibi olduğunu, bir de yaşam ağacından yiyerek ölümsüz olmasına izin vermemesi gerektiğini" söyler ve yaratılmış olduğu toprağı işlemek üzere onu Aden'den çıkarır. Hatta yaşam ağacını da koruma altına alır (Yaratılış 3/20-24).

Bu ilk günah Yahudi geleneğinde kadının ayartıcı, kötü bir varlık olarak görülmesine ve olumsuz bir kadın algısının yerleşmesine sebep olmuştur. Hıristiyanlıkta ise aslı günaha dönüştürülerek bütün insanlığın günahkâr doğ-

duğu inancı geliştirilmiştir. Cennetten çıkarılmaya ve ölümlü olmaya sebep oldukları için Âdem ve Havva suçludur. İsa'nın yeryüzüne gelişi ve çarmıhta can verışı de insanlığın bu günahına kefarete olmak içindir.

Bu genel kabulün yanında kimilerine göre, Âdem ve Havva'yı kandıran İblis, yılan şeklinde gelen Lilit'dir. Zira Lilit, Âdem'e kendi dönmek istemiş olsa da yerine gelen Havva'yı kıskanarak onları yoldan çıkarmak istemiştir.

Kur'an'da bu konu anlatılırken Âdem ve Havva'yı kandırmanın doğrudan şeytan olduğu ifade edilmektedir. Âdem'e secde etmediği için daha önce lanetlenen ve kovulan şeytanın cennete nasıl girebildiği ise bilinmemektedir. Yahudi geleneği bu sorunu yılan ile çözmüştür. Zaten buradaki yılan, verilen cezadan anlaşıldığına göre konuşabilen, henüz karnı üzerinde sürünmeyen ve en önemlisi Tanrı'nın Âdem ve eşinden sakladığı gerçeği yani ağacın ölme değil, iyiyi ve kötüyü bilmeye sebep olacağını bilen bir varlıktır. Gelenek bunun sıradan bir yılan olmasını muhal görmüş olacak ki dişi şeytan Lilit ile özdeşleştirmiştir. Bu düşünce birçok sanat eserine de yansımıştır. Örneğin Michelangelo tarafından Vatikan Sistine Şapel'in tavanına yapılan İlk Günah tablosunda Lilit yarı kadın yarı yılan biçiminde Âdem ve Havva'yı kandırmaya çalışırken resmedilmiştir. Paris Notre Dame Katedralindeki Âdem ve Havva heykelinde de ikisinin arasında yarı yılan, yarı kadın olarak Lilit bulunmaktadır (Biggs, 2010: 6).

Lilit'in gerek isim gerekse özellikleri itibariyle birçok kültürde benzerleri bulunmaktadır. Türk halk inançlarındaki albastı veya al karısı inancı, özellikle yeni doğum yapmış kadınlara ve bebeklere zarar vereceği düşüncesi ve ondan korunma amaçlı adetler, Lilit ile büyük benzerlik taşımaktadır.

Samuel Noah Kramer'in Sümer tabletlerinden çözerek "Gılgamış, Enkidu ve Ölüler Diyarı" adını verdiği ve 1939'da yayınladığı bir şiirde Lilit'den, Sümer tanrıçası İnanna'nın kendisine sedir ve iskemle yapmak üzere büyütüp kesmek istediği huluppu ağacının dallarına evini kuran harabe hizmetçisi olarak söz edilmektedir. Nitekim şiire göre Gılgamış gelip ağacın dibine yuva yapmış yılanı öldürünce Lilit hemen evini yıkıp arkasına bile bakmadan avlanmak için alışkın olduğu harabelere kaçır (Kramer, 1999: 69-72). Kramer'in kitabının indeksinde de Lilit (dişi cin) şeklinde yer almaktadır (Kramer, 1999: 215). Bu Sümer tableti Lilit'ten bahseden en eski tarihli metin olmakla birlikte, onun Âdem'in ilk eşi olduğuna dair bir delil içermemektedir. Ayrıca metindeki

kadının ve bu metne dayandırılarak Lilit olarak kabul edilen kanatlı ve pençeli çıplak kadın şeklindeki Sümer rölyefinin Lilit ile ilgili olmadığına dair tartışmalar da bulunmaktadır (Handy, 1992,VI/324'den Humm).

Lilit genellikle şeytanın eşi, baştan çıkarıcı dişi cin olarak kabul edilmektedir. Ancak son yüzyıllarda onun Âdem'in ilk eşi olduğu inancı yaygınlaşmıştır. Bu inanışın yaygınlaşmasında 17. Yüzyıl Alman bilgini Johannes Buxtorf'un *Lexicon Talmudicum'u* etkili olmuştur (Hirsch, Schechter, Blau 1906).

Lilit, feministler tarafından da erkeğin otoritesine başkaldıran ilk kadın feminist kabul edilmekte ve rol model olarak öne çıkarılmaktadır (Enid vdğr.2004). Son dönemlerde Lilit ile ilgili bilgisayar oyunlarının bile yaygınlaşmış olması onun daha çok öne çıkarılır olduğunun göstergesidir (<http://www.lilithgame.com/en>).

Sonuç

Tevrat'ta yaratılış konusunda iki farklı anlatım bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde insanın Tanrı'nın suretinde, benzeyişinde erkek ve dişi olarak yaratıldığı belirtilmektedir. İkinci anlatımda ise, önce erkeğin topraktan yaratıldığı, ardından onun kaburga kemiğinden ve onun için kadının yaratıldığını ifade edilmektedir. İkinci yaratılış hikayesinin ardından gelen yasak ağaçtan yeme ve cennetten kovulma hikayesi, Havva ile Âdem'in büyük günahı olarak kabul edilmiştir. Tevrat'ın bu ilk günaha sebep olarak öncelikle Havva'yı göstermesi, olumsuz kadın algısının başlıca nedeni olmuştur. Oysa Havva, Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılarak onun özelliklerine sahip olması ve ona itaat etmesi gereken bir varlık olarak takdim edilmektedir. Bunun yanında ilk anlatıda yer alan eş zamanlı yaratılma ifadeleri, Âdem'in daha önce başka bir eşi olabileceği düşüncesini doğurmuştur. Muhtemelen başta Sümer olmak üzere birçok kültürde var olan yaratılış mitosları ve Tanrıça kültürünün de etkisi ile buradan Lilit efsanesi geliştirilmiştir. Lilit bir taraftan onunla eşit olduğu gerekçesiyle Âdem'e başkaldıran bir figür olarak tanımlanırken diğer taraftan çocuklara ve uyuyan erkeklere musallat olan bir dişi demon olarak takdim edilmektedir.

Günümüzde Lilit, bir taraftan kendisinden korunmak için birtakım tedbirlerin alınması gereken olumsuz bir figür olarak görülürken, diğer taraftan feministlerce erkek otoritesine başkaldıran ilk kadın feminist olarak öne çıkarılmaktadır.

rılmaktadır. Ancak burada yine kadın açısından olumsuz bir durum söz konusudur. Kadın ya Lilit gibi erkeğe başkaldırmak ya da Havva gibi kaburgasından yaratıldığı erkeğe tabi olmak arasında bırakılmaktadır. Oysa kadının bunlardan birini seçmesi gerekmemektedir. İnsan erkeği ve kadını ile birbirini tamamlayan bir bütündür. Ne erkekler kadını her an Lilit gibi otoriteye isyan edip kaçabilecek veya Havva gibi günaha sevkedecek bir varlık olarak görüp bunu engellemek için baskı altına almaya çalışmalı ne de kadınlar erkekleri otoritelerine muhtaç oldukları veya kendilerini ispat için karşı koymaları gereken varlıklar olarak görmelidir. Yapılması gereken insan olarak yaratılışının boşuna olmadığına bilincine varıp kendi imkanları doğrultusunda gerçekten "insan" olmaya çalışmaktır.

Kaynakça

2 Baruch 12/8.

<http://www.pseudepigrapha.com/pseudepigrapha/2Baruch.html>
(15.10.2017)

Baba Bathra 73a. http://www.come-and-hear.com/bababathra/bababathra_73.html (09.09.2017)

Biggs, Mark Wayne (2010). The Case for Lilith, Samson Books.

Dame, Enid, Lilly Rivlin, Henny Wenkart (2004). Which Lilith: Feminist Writers Re-Create the World's First Woman, USA: Oxford.

Eliade, Mircea (2003a). Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi-I: Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına. Çev. Ali Berktaş. İstanbul: Kabaalıcı.

Eliade, Mircea (2003b). Dinler Tarihine Giriş. Çev. Lale Arslan. İstanbul: Kabaalıcı.

Erubin 100b. <http://jewishchristianlit.com/Topics/Lilith/notes.html#LILIN>
(12.09.2017)

Erubin 18b. <http://jewishchristianlit.com/Topics/Lilith/talmud.html> (13.09.2017)

Genesis Rabbah 22:7.

https://archive.org/stream/RabbaGenesis/midrashrabbahgen027557m_bp_djvu.txt (10.10.2017)

Handy, Lowell K. (1992) "Lilith". The Anchor Bible Dictionary 6-Volume Pre-pack: (contains one copy of each volume). New York: Doubleday, Vol.

- 4, p. 324'den akt. Alan Humm, Is the Sumerian Relief Lilith, <http://jewishchristianlit.com/Topics/Lilith/> (20.10.2017)
- Hirsch, Emil G., Solomon Schechter, Ludwig Blau (1906). "Lilith", Jewish Encyclopedia. <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/9986-lilith> (19.10.2017)
- Kramer, Samuel Noah (1999). Sümer Mitolojisi. Çev. Hamide Koyukan. İstanbul: Kabalıcı.
- Niddah 54b. http://www.come-and-hear.com/niddah/niddah_24.html (08.09.2017)
- Segal, Eliezer (1995). Looking for Lilith, Jewish Free Press. http://people.ucalgary.ca/~elsegal/Shokel/950206_Lilith.html#fn1 (25.10.2017)
- Shabbath 151b. http://www.come-and-hear.com/shabbath/shabbath_151.html (09.09.2017)
- Some Terms from Post-Talmudic Jewish Literature. <http://jewishchristianlit.com/Topics/Lilith/notes.html#LILIN> (08.09.2017)
- The Alphabet of ben Sira Question 23a-b. <http://jewishchristianlit.com/Topics/Lilith/alphabet.html>(07.09.2017)
- The Bereshith or Genesis Rabbah :54. <http://www.sacred-texts.com/jud/mhl/mhl05.htm> (12.10.2017)
- Zohar 3:76b-77a. <http://jewishchristianlit.com/Topics/Lilith/seductress.html#SITRETORA> (12.10.2017)
- <http://www.lilithgame.com/en>.

The Creation of Woman in the Jewish Tradition and the Legend of Lilith

Citation / ©Ünal, A. (2017). The Creation of Woman in the Jewish Tradition and the Legend of Lilith, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity*, 17 (2), 103-115.

Abstract- *The existence of the universe and the mankind have always been one of the most interesting subjects for people. And religions have always tried to make some explanations to this important matter. Even the Torah, the Jewish holy book, starts with the part "Genesis" in which the creation of the universe and human beings took place. Although there are four parts where the creation of human beings are mentioned, there are two different aspects to the subject such as 'the creation of man and woman together' and 'the creation of man before woman'. But the most accepted story is that at first, man(Adam) was created and after that, from him and for him, woman(Eve) was created. However, the other aspect that was mentioned as the co-creation of man and woman had made people think that before Eve, another woman was created together with Adam and the legend of Lilith was born accordingly. While some information about Lilith was seen in some holy texts of Judaism like Talmud, Midrash and Zohar, the main narrative of her was described in a book called Ben Sira Alphabet, which is not very acknowledged among Jewish people. According to this narrative, Lilith was the first wife of Adam. She was equivalent to him as they were created together in the same way, therefore when Lilith and Adam could not get along with each other, she left him and the heaven. And only after that Eve was created for the purpose of saving Adam from suffering loneliness, whereas Lilith joined the devil and turned to a demon who hurts the new-born children and who haunts men while they are asleep. Today, Lilith is considered as the first woman to rebel against the authority of men by feminists.*

Keywords- *Lilith, Adam, eve, creation, Torah, legend*